

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

TERESA DROZDEK-MAŁOLEPSZA
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0482-9655>
t.drozdek-malolepsza@ujd.edu.pl

ELIGIUSZ MAŁOLEPSZY
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2373-6048>
e.malolepszy@ujd.edu.pl

---

*Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Kresach Wschodnich
II Rzeczypospolitej w świetle Przewodnika Gimnastycznego
„Sokół” (1924–1925)*

The “Sokół” Gymnastic Society in the Eastern Borderlands of the Second Polish Republic
in the Light of the “Sokół” Gymnastic Guide (1924–1925)

ABSTRAKT

Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” był organem Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. W latach 1924–1925 na łamach czasopisma ukazywały się artykuły, materiały i doniesienia dotyczące działalności gniazd „Sokoła” w Polsce i za granicą. Dość duża ich liczba odnosiła się do Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej. Obszar Kresów Wschodnich zawierał się w działalności dwóch dzielnic „Sokoła”: Małopolskiej i Mazowieckiej. Część artykułów, sprawozdań i materiałów dotyczyła uwarunkowań działalności: stanu infrastruktury, organizacji i kształcenia kadry szkoleniowej; działalności na polu wychowania fizycznego, sportu, przysposobienia wojskowego; działalności wychowawczej i kulturalno-oświatowej. W pracy sokołej bardzo ważnym elementem była organizacja zlotów sokolich. W działalności Sokolstwa na omawianym obszarze najważniejszy był Zlot Kresowy w Wilnie, przeprowadzony w czerwcu 1924 roku. Wywarł on wpływ na propagandę idei Sokolstwa, szczególnie na Wileńszczyźnie. Lata 1924–1925 były okresem wzmocnienia struktur organizacyjnych, pewnego wzrostu infrastruktury i kształcenia kadry, a także intensywniejszej pracy w gniazdach Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita Polska; Kresy Wschodnie; Przewodnik Gimnastyczny „Sokół”

WSTĘP

Celem artykułu jest przedstawienie działalności Towarzystwa Gimnastycznego (TG) „Sokół” na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej w świetle Przewodnika Gimnastycznego „Sokół” (1924–1925). W zakresie terytorialnym opracowanie odnosi się do obszaru województw: nowogródzkiego, poleskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, wileńskiego i wołyńskiego, do dwóch powiatów województwa białostockiego: grodzieńskiego i wołkowyskiego, a także do części województwa lwowskiego, w odniesieniu do następujących powiatów: bóbreckiego, dobromilskiego, drohobyckiego, gródeckiego (Gródek Jagielloński), jaworowskiego, mościskiego, lwowskiego (grodzkiego), lwowskiego (ziemskiego), rawskiego (Rawa Ruska), rudeckiego, samborskiego, sokalskiego, turczańskiego, żółkiewskiego. Obszar ten stanowił 172 452 kilometrów kwadratowych, czyli niemal połowę terytorium Polski¹. Kresy Wschodnie, w odróżnieniu od pozostałej części kraju, zamieszkane były w znacznej części przez ludność wiejską, np. w województwie nowogródzkim odsetek ludności miejskiej wynosił 9,7%, w województwie poleskim – 13%, w województwie wołyńskim – 13,3%. Największy odsetek ludności miejskiej na Kresach Wschodnich był w województwie lwowskim – 24,8%. W województwach zachodnich, centralnych i północnych II Rzeczypospolitej odsetek ludności miejskiej był znacznie wyższy, np. w województwie łódzkim – 41,1%, w województwie pomorskim – 35,9%, w województwie śląskim – 34%². Rolnicy i pracownicy rolni stanowili od 5% do 15% członków „Sokoła”. Największy ich odsetek występował w dzielnicach (sokolich): Wielkopolskiej i Pomorskiej, gdzie większość wsi miała zdecydowanie polski charakter³. Kolejnym istotnym czynnikiem w działalności TG „Sokół” na Kresach Wschodnich był odsetek ludności polskiej, m.in. najniższy odsetek ludności polskiej był w województwach wołyńskim (16,6%) i stanisławowskim (22,4%)⁴. Największy odsetek ludności polskiej był w województwach: wileńskim (59,7%), nowogródzkim (52,4%) i tarnopolskim (49,3%). Warto zaznaczyć, że polskie struktury administracyjne (w zakresie województw) na Kresach Wschodnich były tworzone w latach 1920–1921. Najpóźniej utworzono województwo wileńskie. Natomiast po odzyskaniu niepodległości najwcześniej, bo już w 1919 roku, dokonano podziału administracyjnego byłego Królestwa Polskiego. Utworzono pięć

¹ *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 12–14; L. Gradowski (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 16.

² L. Gradowski (red.), *op. cit.*, s. 16. Podział administracyjny II Rzeczypospolitej Polskiej uwzględniał 17 województw, w tym miasto stołeczne Warszawa.

³ T. Drozdek-Małolepsza, *Rozwój liczebny i skład socjalny członków*, [w:] *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, red. E. Małolepszy, Z. Pawluczuk, Częstochowa 2001, s. 90–93.

⁴ L. Gradowski (red.), *op. cit.*, s. 16.

województw: białostockie, kieleckie, lubelskie, łódzkie i warszawskie⁵. Powiaty grodzieński i wołkowyski zostały przyłączone do województwa białostockiego w dniu 19 lutego 1921 roku. W odniesieniu do struktur Związku Towarzystw Gimnastycznych (ZTG) „Sokół” w Polsce należy wskazać, że obszar ten obejmował dwie dzielnice: Małopolską i Mazowiecką.

Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” był organem ZTG „Sokół”, wydawanym od 1924 roku w Warszawie⁶. Czasopismo w latach 1924–1925 ukazywało się jako miesięcznik. Ostatnie numery z rocznika 1925 były wydawane co 2 tygodnie. W skład komitetu redakcyjnego wchodził Sokoli: Czesław Kłóś, Ignacy Kozielski, Mikołaj Maksyś, Aleksander Małaczyński, Michał Terech, Alojzy Wallek. Jak czytamy na stronie tytułowej czasopisma: „Obowiązkiem każdego prawego Sokoła polskiego jest: Dbać o zdrowie fizyczne swoje i swoich, Dbać o rozwój, o dobre imię i o chwałę Sokolstwa; Spełniać gorliwie obowiązki państwowe, w gorącej dbałości o Polskę narodową i potężną, Pracować usilnie nad uświadomieniem i pozyskaniem wszystkich warstw i stanów do pracy narodowej, Popierać przemysł i handel polski”⁷.

W zakresie stanu badań dotyczącego działalności TG „Sokół” na Kresach Wschodnich największe znaczenie poznawcze mają publikacje T. Drozdek-Małołepszej, E. Małołepszego, Z. Pawluczuka, A. Grabowskiego, Z. Malinowskiego, P. Króla, A. Mirkiewicz, H. Laskiewicza i S. Zaborniaka⁸. Stanowią one przyczynki do dziejów Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej.

⁵ E. Małołepszy, *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996, s. 9.

⁶ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 1–4, s. 1.

⁷ *Ibidem*.

⁸ T. Drozdek-Małołepsza, E. Małołepszy, *Polish Gymnastic Society “Sokół” in the Province of Ternopil in the Years 1920–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2024, vol. 7, no. 4, s. 31–52; T. Drozdek-Małołepsza, *Przyczynek do dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” Dzielnicy Mazowieckiej (1906–1939)*, [w:] *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce w 135. rocznicę powstania*, red. W. Cynarski, K. Obodyński, M. Mirkiewicz, Rzeszów 2004, s. 138–147; E. Małołepszy, T. Drozdek-Małołepsza, *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*, Poznań 2020; E. Małołepszy, T. Drozdek-Małołepsza, *Kultura fizyczna i turystyka w województwie poleskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2014, t. 41, s. 126–142; E. Małołepszy, T. Drozdek-Małołepsza, *Activity of Gymnastic Associations “Sokół” at North-East Borderlands of the Second Republic of Poland: Historical Outline*, “Scientific Review of Physical Culture” 2013, vol. 3, no. 4, s. 223–243; E. Małołepszy, Z. Pawluczuk (red.), *op. cit.*; A. Grabowski, Z. Malinowski, *Katalog odznak sportowych Kresy i Zaolzie*, Warszawa 2013; P. Król, *Lekkoatletyka w województwie lwowskim (1920–1939)*, Rzeszów 2015; A. Mirkiewicz, *Zarys dziejów Sokolstwa Słowiańskiego (1862–1939)*, Rzeszów 2014; H. Laskiewicz, *Kultura fizyczna na Wileńszczyźnie w latach 1900–1939. Zarys monograficzny dziejów*, Szczecin 1998; S. Zaborniak, *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.

Początki TG „Sokół” na ziemiach polskich przypadają na rok 1867. Wówczas powstało pierwsze gniazdo na ziemiach polskich we Lwowie. W latach osiemdziesiątych XIX wieku powstały kolejne gniazda w zaborze austriackim. W dniu 1 grudnia 1985 roku odbyło się walne zgromadzenie, na którym utworzono TG „Sokół” w Tarnopolu⁹.

W kolejnych latach, m.in. na Podolu i Ziemi Tarnopolskiej, powstały dalsze gniazda, m.in. Rohatyn (1881), Brody (1891), Czortków (1891), Brzeżany (1892), Trembowla (1892), Zaleszczyki (1892), Założce (1892), Złoczów (1892), Zbaraż (1893), Buczacz (1894), Podhajce (1898), Mikulińce (1900), Olesko (1903), Podwołoczyska (1903), Zborów (1903), Busk (1904), Łopatyn (1904), Przemyślany (1904), Monasterzyska (1894), Husiatyn (1906), Mielnica (1906), Chorostków (1908)¹⁰. Z czasem działacze „Sokoła” z zaboru austriackiego utworzyli jednolitą organizację sokola w zakresie związku. Ideę tę postanowiono zrealizować, powołując do życia w 1892 roku Związek Polskich Gimnastycznych Towarzystw Sokolich w Austrii (ZPGTS). Wraz z powstaniem ZPGTS powołano nową strukturę „Sokoła”, w ramach której związek składał się z okręgów, natomiast okręgi – z poszczególnych gniazd. W strukturze ZPGTS utworzono 7 okręgów¹¹. Począwszy od 1884 roku tworzyły się gniazda sokole w zaborze pruskim, natomiast od 1905 roku – w zaborze rosyjskim. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Wilnie utworzono w maju 1906 roku¹²,

OKRĘGI I GNIAZDA TOWARZYSTWA GIMNASTYCZNEGO „SOKÓŁ” DZIELNICY MAŁOPOLSKIEJ I MAZOWIECKIEJ

Wraz z odrodzeniem się niepodległego państwa polskiego rozpoczął się proces zjednoczenia całego ruchu sokolego. Zjazd delegatów trzech związków sokolich z byłych zaborów odbył się w dniu 13 kwietnia 1919 roku w Warszawie¹³. Delegaci podjęli uchwałę o utworzeniu jednego związku sokolego pod nazwą ZTG „Sokół” w Polsce. W strukturach ZTG „Sokół” wyodrębniono dzielnice, okręgi i gniazda. Struktury dzielnic Związku kształtowały się w latach 1919–1922. Powołano dzielnice: Krakowską, Małopolską, Mazowiecką, Pomorską,

⁹ C.E. Blicharski, *Miscellanea Tarnopolskie*, t. 2, Biskupice 1995, s. 270.

¹⁰ C. Kłóś, *Sokół Polski 1926*, [b.m.w.], [b.d.w.], s. 216–218.

¹¹ *VI Zlot Sokolstwa Polskiego. Jednodniówka Pamiątkowa*, [b.m.w.], [b.d.w.], s. 6; M.T. Olejnik, *Dzielnica krakowska Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w latach 1921–1939*, Kraków 2022 (praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), s. 33–34.

¹² T. Drozdek-Małolepsza, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Częstochowie w latach 1906–1918*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 1999, nr 2, s. 29.

¹³ Eadem, *Powstanie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce*, [w:] *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego...*, s. 63.

Śląską i Wielkopolską. Terytorialnie uwzględniały one dawne granice zaborów i były niezgodne z nowym podziałem administracyjnym państwa, np. Dzielnica Mazowiecka obejmowała obszar byłego zaboru rosyjskiego od Wilna do Częstochowy, tj. 260 599 kilometrów kwadratowych, a Dzielnica Śląska – 4234 kilometrów kwadratowych¹⁴.

Obszar Dzielnic Małopolskiej TG „Sokół” obejmował obszary województw: lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego¹⁵. Według stanu na dzień 31 grudnia 1924 roku Dzielnica Małopolska liczyła 15 okręgów i 15 144 członków (zob. tab. 1). W porównaniu z 1923 rokiem liczba członków się zwiększyła. Dzielnica Małopolska według stanu do 24 kwietnia 1924 roku liczyła 12 572 członków (w tym 10 362 członków i 2210 członkiń)¹⁶. Jednym z aktywniejszych okręgów Dzielnic Małopolskiej był okręg złoczowski. W dniu 23 marca 1925 roku odbyło się zebranie Rady Okręgu – VI – złoczowskiego. W trakcie posiedzenia wybrano zarząd okręgu, w skład którego weszli: Stanisław Gawlikowski (prezes), Władysław Woroszyński – Zborów (wiceprezes), Jan Lang (sekretarz), Stanisław Fedorowski – Zborów (zastępca sekretarza), Kazimierz Obertyński (skarbnik), Kazimierz Ćwicyński (zastępca skarbnika), Bronisław Jaroński – Założce (gospodarz), Jan Pluszyński (zastępca gospodarza). Naczelnikiem okręgu został Zygmunt Podgórski. W skład Komisji Rewizyjnej weszli: Blumski, Górski i Terlecki¹⁷. W skład okręgu wchodziły gniazda: Kruchów, Założce, Zborów (liczące 50 członków), Złoczów (185 członków). Najaktywniejszym gniazdem był Złoczów, w którym członkowie regularnie realizowali aktywność fizyczną (gimnastyka, lekkoatletyka), prowadzono ćwiczenia dla młodzieży sokolej (6 godzin tygodniowo) oraz istniała Stała Drużyna Sokola. Gniazdem, które nie wykazywało działalności, były Założce¹⁸. We wnioskach z przeprowadzonego posiedzenia uchwalono przeprowadzenie w dniu 28 czerwca 1925 roku zlotu okręgowego w Założcach oraz lustracji gniazd w Kruhowie i Zborowie.

W dniu 1 lipca 1925 roku odbyło się w Stryju posiedzenie Rady IX okręgu stryjskiego. W posiedzeniu wzięło udział 32 delegatów z następujących gniazd: Bolechów, Chodorów, Dolina, Różniatów, Skole, Stryj, Żydaczów¹⁹. W trakcie posiedzenia Rady dokonano wyboru nowych władz okręgu stryjskiego, w skład

¹⁴ *Ibidem*, s. 67.

¹⁵ E. Małolepszy, T. Drozdek-Małolepsza, *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*, Poznań 2020, s. 81: „Istotnym wydarzeniem w działalności gniazd kresowych była akceptacja Przewodnictwa Związku dla przyjęcia gniazd okręgu wołyńskiego do Dzielnic Małopolskiej. Zarząd Dzielnic Małopolskiej podjął decyzję przyjęcia okręgu wołyńskiego w dniu 30 stycznia 1929 roku, natomiast Przewodnictwo Związku tę decyzję zaaprobowało na posiedzeniu w dniu 5 lutego 1929 roku”.

¹⁶ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 131–132; 1925, nr 11, s. 209.

¹⁷ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 5–6, s. 110–111.

¹⁸ *Ibidem*, s. 110.

¹⁹ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 7–8, s. 147–149.

którego weszli: Adam Patryn (prezes), Stanisław Kublin (Skole), i Wiktor Powroźnicki (wiceprezesi), Robert Kapa, Mieczysław Maksymowicz, Jacek Stepan, Stanisław Szediwy, Piotr Wróblewski (członkowie, wszyscy ze Stryja), Rudolf Hebal (członek, Dolina), Lesław Katzer (członek, Chodorów), Wojciechowski (członek, Bolechów). Na funkcje naczelników wychowania fizycznego wybrano: Henryka Legerlutz (Skole), Huga Erdenbergera (Stryj), Bronisława Krupczaka (Żydaczów). Okręg stryjski wyróżniał się liczbą gniazd i członków, dość zasobne były gniazda w zakresie infrastruktury do realizacji aktywności fizycznej (szczególnie w przyrządy gimnastyczne). Pod względem liczby członków wyróżniały się gniazda w Chodorowie, Dolinie i Stryju²⁰.

W Przewodniku Gimnastycznym „Sokół” w nr 12 z 1924 roku zamieszczono w Sprawozdaniu Dzielnic Małopolskiej materiał odnoszący się do zmniejszenia liczby okręgów, „gdyż niektóre liczyły zaledwie 3 lub 4 gniazda, nie mogły więc swej działalności rozwinąć, niektóre zarządy, mimo lustracji, mimo pisma zachęcającego (...) nie wykazały jakiegokolwiek pracy, lub niedostateczną. Dzielnica ma teren działania tak rozległy, iż nie jest możliwe zająć się małymi gniazdami, w szczególności takimi, które zbyt daleko są oddalone, okręgi muszą wspomagać i zastępować Dzielnicę w pracy organizacyjnej i wykonawczej. Przed wojną liczyliśmy 136 gniazd na terytorium naszej Dzielnic. Obecnie liczymy czynnych gniazd zaledwie 110, a więc 26 gniazd trzeba do życia powołać, istniejące pobudzić do działania, obowiązek ten spoczywa na okręgach”²¹. Sprawozdanie zostało przygotowane przez naczelnika Dzielnic Małopolskiej Włodzimierza Świątkiewicza oraz sekretarza Podwapińskiego. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku liczba okręgów Dzielnic Małopolskiej uległa zmniejszeniu.

Tab. 1. Wykaz statystyczny TG „Sokół” Dzielnic Małopolskiej według stanu na dzień 31 grudnia 1924 roku

	Okręg	Liczba ogółem	Liczba mężczyzn	Liczba kobiet
I	Jarosław	971	721	250
II	Sanok	797	651	146
III	Sambor	1229	1077	152
IV	Przemyśl	1103	935	108
V	Lwów	2521	1993	528
VI	Tarnopol	1013	920	93
VII	Stanisławów	1804	1498	306
VIII	Brody	401	284	117
IX	Stryj	1250	937	313

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 131.

X	Kołomyja	1321	952	369
XI	Sokal	784	687	97
XII	Brzeżany	698	544	154
XIII	Czortków	694	577	117
XIV	Złoczów	339	269	70
XV	Buczacz	205	133	72
Razem		15 144	12 162	2952

Źródło: Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 11, s. 209.

Dzielnica Mazowiecka TG „Sokół” obejmowała m.in. obszary województw: nowogródzkiego, poleskiego, wileńskiego i wołyńskiego, a także powiaty grodzieński i wołkowyski. Na omawianym obszarze działalność prowadziły następujące okręgi sokole: okręg X – białostocki (częściowo), okręg XI – łucki, okręg XII – wileński²². Okręg białostocki liczył 9 gniazd, 547 druhów, 202 druhen oraz 115 osób „dorostu sokolego” (dziewcząt i chłopców). Okręg łucki liczył 7 gniazd (z których 4 były czynne), 93 druhów, 51 druhen oraz 81 osób „dorostu sokolego”. Okręg wileński liczył 192 druhów i 64 druhen oraz 219 osób dorostu sokolego²³.

W 1924 roku odbyło się w Łucku Walne Zebranie Rady okręgu wołyńskiego. W trakcie obrad dokonano wyboru władz okręgu, w skład którego weszli: Zieliński (prezes), H. Lasocki (wiceprezes), Kondratowicz, Lubieniecki, Rzeszowski, Sauter, W. Sulewski, J. Zelenay, Ziomek i J. Zub²⁴. Najaktywniejszymi gniazdami w okręgu były Łuck i Równe. W gnieździe w Łucku regularnie realizowano ćwiczenia gimnastyczne. Gniazdo wzięło udział w Zlocie Sokolim w Cieszynie. Gimnastycy gniazda przeprowadzili 4 pokazy gimnastyczne. W stanie organizacji w gnieździe były sekcje sportowe: kolarska, pływacką i wioślarską. Zawody „Kościuszkowskie” przeprowadzono w grudniu 1923 roku. Gniazdo w Równem posiadało dość dobrą infrastrukturę do uprawiania wychowania fizycznego i sportu. Wśród uprawianych sportów wyróżniała się sekcja piłki nożnej, a także działalność kulturalno-oświatowa poprzez prowadzenie sekcji teatralnej i chóru. Mniej aktywną działalność prowadziły gniazda w Kowlu i Zdołbunowie. Naczelnikiem gniazda w Zdołbunowie był Ziomek. W gnieździe w Zdołbunowie uczęszczało na zajęcia aktywności ruchowej 25 druhów i 20 druhen. Gniazdo było słabo wyposażone w przyrządy gimnastyczne. W skład okręgu wchodziły także gniazda w Kwaśiłowiu, Krzemieńcu i Sarnach²⁵.

²² Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 6, s. 60–62.

²³ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 7–8, s. 60–62. „Dorost sokoli” określenie odnoszące się do młodzieży męskiej i żeńskiej, uczestniczącej w działalności TG „Sokół”.

²⁴ *Ibidem*, s. 66.

²⁵ *Ibidem*.

Ze składkami członkowskimi na rzecz ZTG „Sokół” w Polsce zalegały za lata 1923–1924 następujące gniazda: Krzemieniec, Kwasilów, Łuck, Równe, Włodzimierz Wołyński i Zdołbunów²⁶. W Kwasilowie (powiat Równe) działalność prowadziło czeskie gniazdo TG Sokół²⁷. Przedstawiciel okręgu wołyńskiego „Sokoła” nie uczestniczył w posiedzeniu Zarządu Dzielnicy Mazowieckiej w dniu 1 listopada 1924 roku²⁸. Jak czytamy na łamach Przewodnika Gimnastycznego „Sokół”, „stan liczebny Okręgu według dawniejszych raportów: druhow 367, druhen 129, młodzieży męskiej 30, młodzieży żeńskiej 23. Gniazd czynnych 5, w fazie organizacji 3”²⁹. Zapewne liczebność „dorostu sokolego” okręgu wołyńskiego została zaniżona. W tym samym czasie w okręgu wileńskim, gniazdo Wilno liczyło około 500 członków, natomiast 7 gniazd było w stadium organizacji³⁰.

Kolejne gniazda w okręgu wołyńskim powstały w 1925 roku. Uroczyste powołanie gniazda w Rożyszczach nastąpiło 5 kwietnia 1925 roku³¹. Na uroczystość przybyli sokoli z Łucka z prezesem Janem Suszyńskim. Członkowie „Sokoła” uczestniczyli w mszy świętej. Następnie okolicznościowe przemówienia wygłosili J. Suszyński i W. Deutscher – organizator gniazda w Rożyszczach. Imprezę sokolą zakończył pokaz gimnastyczny przeprowadzony przez druhy i druhow z Łucka. Gniazdo w Ołyce zostało powołane w 1925 roku. W dniu 1 września 1925 roku Przewodnictwo ZTG „Sokół” w Polsce w drodze uchwały przydzieliło gniazdo do okręgu wołyńskiego³². Gniazdo w Dąbrowicy (powiat sarneński) Przewodnictwo Związku uchwałą z dnia 29 września 1925 roku przydzieliło do okręgu wołyńskiego³³.

W dniu 28 lutego 1924 roku odbyło się Walne Zgromadzenie członków gniazda Łuniniec (okręg białostocki, województwo poleskie)³⁴. W trakcie zgromadzenia przeprowadzono wybory zarządu gniazda. Prezesem gniazda został H. Dobieliński, jego zastępca – A. Cybulski, a członkami zarządu: Borowski, Głowacki, Kasperski, Maresch, Pietrusiński, Sobocki. Funkcję naczelnika powierzono Zajączkowskiemu, a jego zastępcą został Pietrusiński. Sokoli uczestniczyli w zajęciach przysposobienia wojskowego. Gniazdo nie prowadziło zbyt aktywnej działalności z uwagi na braki w infrastrukturze. Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” w nr 5 z 1924 roku informował o istnieniu gniazda Kowel (w okręgu

²⁶ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 9–10, s. 75.

²⁷ Gniazdo zostało założone w 1911 roku.

²⁸ *Sprawozdanie zebrania Dzielnicy Mazowieckiej w dniu 1 listopada 1924 roku*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 135–136.

²⁹ *Ibidem*, s. 136.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 5–6, s. 120.

³² Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 9–10, s. 174.

³³ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 11, s. 198.

³⁴ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 6, s. 44; 1924, nr 11, s. 124. Łuniniec był miastem powiatowym. Wschodnia granica powiatu była granicą ze Związkiem Radzieckim.

wołyńskim) i gniazda Pińsk (w okręgu białostockim)³⁵. Pod koniec 1924 roku powstały m.in. gniazda w Stolinie i Nowogródku z przydziałem do okręgu białostockiego, a także gniazdo Kruhów z przydziałem do okręgu złoczowskiego³⁶.

Jak czytamy na łamach Przewodnika Gimnastycznego „Sokół”, „z trzech założonych w roku zeszłym przez okręg wileński gniazd sokolich prowincjonalnych, najbardziej intensywnie zdołało się rozwinąć gniazdo Oszmiańskie, liczy bowiem już dzisiaj blisko 150 druhen i druhów, w czym połowę umundurowanych”³⁷. W 1925 roku odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru gniazda w Oszmianie, na którą przybyli sokoli z Wilna i Mołodeczna. Sokoli zgromadzeni w Oszmianie uczestniczyli m.in. w mszy świętej, defiladzie sokolej oraz pokazie gimnastycznym.

Rubryką, która często gościła na łamach Przewodnika Gimnastycznego „Sokół”, były wizytacje („lustracje”) gniazd małopolskich, m.in. w roczniku czasopisma z 1924 roku ukazały się informacje o wizytacji Przewodnictwa Dzielniccy Małopolskiej w następujących gniazdach: Borysław, Brody, Brzeżany, Brzozów, Chyrów, Czortków, Dobromil, Drohobycz, Jarosław, Gródek-Jagielloński, Kamionka Strumiłowa, Knihinin-Górka, Knihinin-Kolonia, Kołomyja, Leżajsk, Mińsk, Przemyślany, Rohatyn, Sambor, Sanok, Stanisławów, Tarnopol, Tłumacz, Zagórze, Zaleszczyki, Zbaraż, Złoczów, Żółkiew³⁸. Przewodnictwo Dzielniccy Małopolskiej przeprowadzało analizy „lustracji” gniazd³⁹. Wnioski z przeprowadzonych „lustracji” odnosiły się do części gniazd, głównie dotyczyły spraw związanych z niewystarczającym stanem infrastruktury sportowej gniazd, szczególnie w zakresie przyrządów gimnastycznych oraz ożywienia prac związanych z realizacją aktywności fizycznej. Warto także zauważyć, że były gniazda, które prowadziły bardzo aktywną działalność, np. Podwołoczyska – miasteczko kresowe, położone blisko granicy ze Związkiem Radzieckim. W dniu 5 października 1924 roku odbył się tu na boisku sportowym „Sokoła” festyn jesienny. Na program festynu składały się zawody lekkoatletyczne młodzieży polskiej oraz pokazy gimnastyczne (ćwiczenia wolne, ćwiczenia na przyrządach oraz ćwiczenia gimnastyki akrobatycznej). Zawodami sportowymi i pokazami gimnastycznymi kierował naczelnik gniazda W. Bielecki⁴⁰. Kolejna impreza sokola w gnieździe odbyła się 7 grudnia 1924 roku. Były to obchody rocznicy powstania listopadowego. Słowo wstępne na temat rocznicy powstania wygłosił E. Owadziński,

³⁵ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 5, s. 23.

³⁶ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 130.

³⁷ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 7–8, s. 160. Oszmiana była miastem powiatowym w województwie wileńskim.

³⁸ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 1–4, s. 3–4; 1924, nr 6, s. 35–36; 1924, nr 7–8, s. 51; 1924, nr 9–10, s. 77.

³⁹ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 148–149.

⁴⁰ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 2, s. 39.

a następnie sokoli przedstawili sztukę teatralną pt. „Gwiazda Syberii”. Ponadto w dniu 11 stycznia 1925 roku w gnieździe odbył się „Opłatek Sokoli” z udziałem prezesa gniazda E. Witwickiego⁴¹.

Na łamach czasopisma ukazywała się rubryka „Z życia Sokoła. Z życia Dzielnic”, przedstawiająca działalność gniazd TG „Sokół”, m.in. w nr 6 z 1924 roku Przewodnika Gimnastycznego „Sokół” ukazał się materiał ukazujący działalność gniazd następujących dzielnic: Krakowskiej, Małopolskiej, Mazowieckiej i Wielkopolskiej⁴². W odniesieniu do Dzielnicy Małopolskiej przedstawiono działalność gniazd: Dobromil, Monasterzyska, Mosty Wielkie, Rozwadów, Stanisławów, Założce.

DZIAŁALNOŚĆ GNIAZD TOWARZYSTWA GIMNASTYCZNEGO „SOKÓŁ” DZIELNICY MAŁOPOLSKIEJ I MAZOWIECKIEJ

Gniazda Dzielnicy Małopolskiej – według stanu na dzień 31 grudnia 1924 roku – posiadały 84 sokolnie, 80 sal gimnastycznych, 62 boiska sportowe oraz 47 bibliotek, 33 sztandary i 413 mundurów⁴³. Dzielnica Małopolska posiadała 1029 członków ćwiczących, 373 członkiń ćwiczących, 1278 ćwiczącej młodzieży męskiej, 578 ćwiczącej młodzieży żeńskiej oraz 138 osób grona nauczycielskiego⁴⁴. Ważnym elementem działalności było kształtowanie własnej kadry instruktorskiej. Staraniem przewodnictwa Dzielnicy Małopolskiej zorganizowano kursy gimnastyki dla nauczycieli: w 1921 roku kurs 5-tygodniowy, natomiast w roku 1922/1923 kurs 6-miesięczny dla 19 uczestników⁴⁵. Członkowie gniazda w Złoczowie wzięli udział w kursie związkowym w Delatynie, a w 1923 roku w letnim obozie przysposobienia rezerw wzięło udział 4 sokołów ze Złoczowa i 1 ze Zborowa⁴⁶. Kursy ZTG „Sokół” w Polsce były przeprowadzone w Skolem (okręg Stryj). Jak pisze redakcja Przewodnika Gimnastycznego „Sokół”, „W sprawie kursów urządzanych w tym roku [1925], w lecie przez Dzielnicę Małopolską dla naczelników i instruktorów Sokolstwa, Zarząd Związku postanowił uznać kurs ten za Związkowy; polecić Dzielnicy Małopolskiej urządzić go, a obesłać jak najliczniej przez wszystkie Dzielnice. (...) Z kursem tym należy

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 6, s. 42–44.

⁴³ *Sprawozdanie zarządu Dzielnicy Małopolskiej z czynności za rok 1923/24*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 132; 1925, nr 11, s. 209. Według stanu do dnia 24 kwietnia 1924 roku posiadał 81 budynków, 6 budynków dzierżawionych, 67 boisk sportowych, 7 boisk sportowych dzierżawionych, 23 biblioteki, 32 sztandary sokole, 375 mundurów. Sokolnia to budynek TG „Sokół”, w którym mieściła się m.in. sala gimnastyczna.

⁴⁴ *Sprawozdanie zarządu Dzielnicy Małopolskiej z czynności za rok 1923/24*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 132.

⁴⁵ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 11, s. 106.

⁴⁶ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 5–6, s. 110.

połączyć kurs dla instruktorów młodzieży, przy czym opracowanie programu tego kursu polecić Związkowemu Wydziałowi Wychowania Fizycznego⁴⁷. Kierownictwo kursu powierzono druhowi W. Świątkiewiczowi (naczelnikowi Dzielnicy Małopolskiej). Kursy Związkowe zostały przeprowadzone⁴⁸.

Przewodnictwo Dzielnicy Małopolskiej na wniosek Dzielnicowego Wydziału Wychowania Fizycznego (DWWF) poleciło wszystkim wydziałom okręgowym w okresie zimowym 1924/1925 przeprowadzić pięciodniowy kurs okręgowy dla naczelników i nauczycieli danego okręgu. Kursy okręgowe przeprowadzono w okręgach: jarosławskim, lwowskim, tarnopolskim i złoczowskim. W okręgu jarosławskim kurs przeprowadzono w dniach 27–30 grudnia 1924 roku. Kurs ukończyło 13 druhow (z Jarosławia, Leżajska, Łańcuta, Przeworska, Rozwadowa, Sieniawy). Kierownikiem kursu był naczelnik okręgu – Skarbowski. W okręgu lwowskim kurs odbył się w dniach 28–31 grudnia 1924 roku, z udziałem 15 sokółów (z gniazd: Gródka Jagiellońskiego, Lwowa-Macierzy, Lwowa II, Lwowa III, Mostów Wielkich, Winnik i Żółkwi). Kierownikiem kursu był naczelnik okręgu – Kapałka. Okręg tarnopolski zorganizował kurs okręgowy w dniach 12–15 stycznia 1925 roku, a uczestniczyło w nim 21 członków z dwóch okręgów: tarnopolskiego (18 uczestników) oraz brzeżańskiego (3 uczestników). Z okręgu tarnopolskiego w kursie brali udział członkowie z gniazd: Tarnopol (11), Mikulińce (1), Podwołoczyska (2), Trembowla (1), Skałat (1), Zbaraż (2); z okręgu brzeżańskiego: Brzeżany (2), Bohorodczany (1). Kierownikiem kursu był naczelnik okręgu tarnopolskiego – Stefan Juzwa. Okręg złoczowski przeprowadził kurs w dniach 28–31 grudnia 1924 roku. Kierownikiem kursu był naczelnik okręgu Zygmunt Podgórski, we współpracy z prezesem okręgu Stanisławem Gawlikowskim⁴⁹. W kursie wzięło udział 5 druhow (ze Złoczowa (2), Kruhowa (3)). Warto zaznaczyć, że okręgi „Sokoła” brodzki, buczacki, czortkowski i samborski zgłosiły do Przewodnictwa Dzielnicy brak możliwości zorganizowania kursu okręgowego.

Podczas posiedzenia DWWF Dzielnicy Małopolskiej w dniu 2 marca 1924 roku byli obecni: W. Świątkiewicz (naczelnik), członkowie Przewodnictwa: K. Czarnik, Borowiec, Czajkowski, Sigmund i A. Wallek; członkowie komisji miejscowej: Chomicki, Dręgiewicz, Federowicz, Kapałka, Piwoński, Podwański i Witkowicka; naczelnicy poszczególnych okręgów: Skarbowski (okręg I, Jarosław), Złotnicki (IV, Przemyśl), Wolski (V, Lwów), Zgodziński i Maruszczak (V, Gródek Jagielloński), S. Juzwa (VI, Tarnopol), J. Bestecki (VI, Zbaraż),

⁴⁷ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 2, s. 26.

⁴⁸ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 11, s. 198.

⁴⁹ *Sprawozdanie Dzielnicy Małopolskiej z kursów okręgowych Dzielnicy Małopolskiej, odbytych w czasie zimowych ferii świątecznych 1924/1925*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 5–6, s. 109.

W. Bielecki (VI, Podwołoczyska), Herbowy (VII, Śniatyń)⁵⁰. W trakcie posiedzenia wybrano nowe władze DWWF Dzielnicy Małopolskiej. Naczelnikiem został W. Świątkiewicz, zastępcą naczelnika – Piwoński, II zastępcą – Kapalka, sekretarzem – Podwapiński, gospodarzami – Fedorowski i Witkowska⁵¹.

W działalności sokolej ważnym elementem było organizowanie Stałych Drużyn Sokolich (SDS), realizujących m.in. ćwiczenia gimnastyczne oraz zajęcia przysposobienia wojskowego. W Dzielnicy Małopolskiej następujące gniazda prowadziły SDS (597 członków): Lwów „Sokół-Macierz”, drużyna męska – 15 członków, drużyna żeńska – 10 członkiń; „Sokół” II – 84 członków; „Sokół” III – 14 członków; „Sokół” IV – 120 członków; Kleparów – 23 członków; Tarnopol – 237 członków; Podwołoczyska – 30 członków; Zbaraż – 32 członków; Sambor – 12 członków⁵².

Pod względem poziomu i organizacji wychowania fizycznego w Dzielnicy Małopolskiej wyróżniały się gniazda lwowskie, m.in. Lwów II. Gniazdo według stanu na dzień 31 grudnia 1924 roku liczyło 655 członków⁵³. Naczelnikiem gniazda był Jan Wolski. Grono nauczycielskie złożone było z 15 druhów. W ćwiczeniach brało udział 91 członków, 105 uczniów i 25 uczennic. Stała Drużyna Sokola składała się z 60 członków. Gniazdo prowadziło działalność sportową. W jego ramach funkcjonowały drużyny: piłki nożnej (50 członków), szermierki (75 członków i uczniów), lekkoatletyki, ciężkoatletycznej (20 członków) oraz sekcja narciarskiej. Ponadto istniała męska i żeńska drużyna skautowa⁵⁴.

W ramach ZTG „Sokół” w Polsce organizowano zawody sportowe na szczeblu: ogólnopolskim, dzielnicowym, okręgowym i gniazdowym. W rozegranych w Warszawie w dniu 31 sierpnia 1924 roku zawodach związkowych w lekkoatletyce z Dzielnicy Małopolskiej wziął udział 1 druh⁵⁵. Dzielnicowe (Małopolska) zawody sportowe w lekkoatletyce odbyły się we Lwowie we wrześniu 1924 roku. Początkowo zawody dzielnicowe miały się odbyć w końcu czerwca 1924 roku. Planowano przeprowadzenie zawodów w gimnastyce, lekkoatletyce, pływaniu i piłce koszykowej⁵⁶. W zawodach dzielnicowych mieli wystąpić najlepsi sokoli, wyłonienie z zawodów okręgowych.

Zawody okręgowe „Sokoła” przeprowadzane były m.in. podczas zlotów sokolich. W trakcie zlotu okręgu wołyńskiego w Równem w dniach 7–8 września

⁵⁰ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 1–4, s. 11. Nieobecni byli przedstawiciele następujących okręgów Dzielnicy Małopolskiej: II, III, IX, XI, XII, XIII, XIV, XV.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Sprawozdanie Zarządu Dzielnicy Małopolskiej z czynności za rok 1923/24*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 11, s. 106–107.

⁵³ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 7–8, s. 149.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 11, s. 113–114.

⁵⁶ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 1–4, s. 11–12.

1924 roku odbyły się zawody okręgowe⁵⁷. Sokoli współzawodniczyli w gimnastyce i lekkoatletyce. W zawodach gimnastycznych w trójboju mężczyzn (ćwiczenia na koniu, poręczce, drążek) najlepsi okazali się gimnastycy z Łucka: Mikołaj Srokowski, Jerzy Brodzki, Wiktor Nagałko (w ramach współzawodnictwa w zakresie stopnia wyższego); Stanisław Iwanowski, Antoni Dobrzyński (w ramach współzawodnictwa w zakresie stopnia niższego). W trójboju kobiet (ćwiczenia na równoważni, skok wzwyż, bieg na dystansie 60 m) zwyciężyła Janina Zelenay przed Brodzką i Jadwigą Brzezińską (wszystkie Łuck); w pięcioboju mężczyzn najlepszy okazał się Jerzy Brodzki, II miejsce zajął Mikołaj Srokowski (obydwaj Łuck), III miejsce – Michał Mordwinow (Kowel). W zawodach lekkoatletycznych (konkurencje indywidualne) w biegu na dystansie 1500 m zwyciężył Leszczyński (Równe) przed Bęklewskim (Łuck); w pchnięciu kulą I miejsce zajął Jerzy Brodzki, wyprzedzając M. Srokowskiego; w skoku w dal zwyciężył Wyganowski, II miejsce zajął J. Szarewicz (obydwaj Równe); w rzucie dyskiem najlepszy okazał się J. Brodzki⁵⁸.

Sokoli uczestniczyli w innych imprezach aktywności fizycznej, m.in. grupa 15 sokołów ze Złoczowa wzięła udział w 1924 roku w zawodach sportowych z okazji Dnia Sprawności Fizycznej przeprowadzonego przez Powiatowy Komitet Rezerw w Złoczowie⁵⁹. Sokoli uczestniczyli w zawodach z okazji Świąt Przysposobienia Wojskowego, przygotowanego przez Powiatową Radę Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. W dniach 13–14 czerwca 1925 roku w Brzeżanach w rywalizacji w gimnastyce, grach sportowych, lekkoatletyce, piętówce, pływaniu oraz strzelectwie wzięły udział gniazda w Brzeżanach i Podhajcach⁶⁰.

Ważnym wydarzeniem dla Sokolstwa na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej był Zlot Kresowy przeprowadzony w dniach 7–9 czerwca 1924 roku w Wilnie⁶¹. W jego programie przewidziano m.in. uroczyste przyjęcie uczestników zlotu – otwarcie zlotu (w dniu 7 czerwca); mszę połową, defiladę, pokazy gimnastyczne (w dniu 8 czerwca); zwiedzanie miasta, pokazy ćwiczeń młodzieży szkół wileńskich, pokazy gimnastyczne (część II); zakończenie zlotu. Uczestnicy Zlotu korzystali z ulgi, opłacając połowę przejazdu koleją (w drodze powrotnej). W trakcie otwarcia Zlotu przemawiał prezes ZTG „Sokół” w Polsce – Adam Zamoyski. We fragmencie przemówienia czytamy: „Nie przemoc i nie gwałt, ani też nie intryga i nie obłuda polityczna złączyły Unią braterską ziemie

⁵⁷ *Zlot Sokolstwa Polskiego w Równem*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 9–10, s. 94–95.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 5–6, s. 110.

⁶⁰ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 13, s. 219–220. Piętówka była grą zespołową podobną do piłki siatkowej.

⁶¹ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 6, s. 40–41.

Korony i Litwy (...). Zleciało się Sokolstwo Polskie w mury prastarego, a tak nam wszystkim drogiego Wilna. Zleciało ze wszystkich ziem polskich. Stawili się i ci z kresów zachodnich, z Wielkopolski, ze Śląska, znad morza polskiego, którzy systematyczny i planowy napór najgroźniejszego z wrogów tak dzielnie, tak skutecznie przetrzymali; i ci z kresów wschodnich, od strażnicy tamtych ziem, z bohaterskiego Lwowa, znad Sanu, znad Prutu, co na straży polskości tych ziem niezłomnie zawsze stali; i ci z ośrodków ziem polskich, od starodawnego Krakowa, co w czasach niedoli był krynicą, z której czerpaliśmy i nowe siły do dalszej pracy; z Warszawy, na koniec i z całego Mazowsza, tego Mazowsza, które przez szereg lat prace swoje sokole tajnie prowadzić mogło”⁶².

Obszerne omówienie Złotu przedstawił w publikacji prasowej Czesław Kłóś⁶³. Jak pisze, „złot ten zrobił swoje, dał Wilnu poczucie, że za tym krajem, na który czyha spoza gąszczów wróg chytry stoi cała Polska. Był on wreszcie doskonałą propagandą idei Sokolej, która odtąd tam już zupełnie swobodnie krzewić się będzie. Był on jednak dla całej Polski nową podniętą dla pracy sokolej”⁶⁴. Słowa C. Kłósia oddają atmosferę złotu. Duże zainteresowanie społeczeństwa wzbudził pokaz gimnastyczny według systemu Nielsa Bucka (gimnastyka kompensacyjna), przygotowany przez grupę 30 sokołów pod kierunkiem druha Jana Fazanowicza, a także pokaz ćwiczeń fizycznych zrealizowany na boisku sportowym przez grupę kilkuset uczniów (obojga płci) młodzieży szkół wileńskich pod kierunkiem druha Czyżewskiego. Warto podkreślić, że w trakcie Złotu odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru gniazda wileńskiego oraz lancy ułańskiej ofiarowanej przez Sokolstwo Dzielnicę Małopolskiej. Po pokazach gimnastycznych przez Dzielnicę Małopolskiej Kazimierz Czarnik „wręczył gniazdu wileńskiemu, imieniem Dzielnicę Małopolskiej lancę pamiątkową, ozdobnie wykonaną, przemawiając do druhow wileńskich, wskazując na ofiarowaną lancę, jako na symbol braterstwa i wspólności celów sokolich”⁶⁵. Złot stanowił doskonałą propagandę dla rozwoju idei sokolej na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej.

W Złocie Kresowym w Wilnie w 1924 roku wzięli udział sokoli z 12 okręgów sokolich Dzielnicę Małopolskiej. Do Wilna specjalnym pociągiem przybyło 511 druhow i 74 druheny oraz dwie orkiestry sokole ze Stryja (45 osób) i Stanisławowa (29 druhow), a także 10 sokołów z Kowla (Dzielnicę Mazowieckiej)⁶⁶. W Złocie brali udział sokoli z okręgów: I (z 4 gniazd – 21 druhow i 3 druheny), III (z 2 gniazd – 33 druhow i 3 druheny), IV (z 2 gniazd – 34 druhow), V (z 5 gniazd – 116 druhow i 30 druhen), VI (z 1 gniazda – 4 druhow), VII (z 5 gniazd

⁶² *Z uroczystości wileńskich*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 7–8, s. 69.

⁶³ C. Kłóś, *Złot Kresowy w Wilnie*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 7–8, s. 56–59.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 59.

⁶⁵ *Udział Dzielnicę Małopolskiej w Złocie w Wilnie, w dniach 8–9 czerwca 1924 r.*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 9–10, s. 79–80.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 80.

– 109 druhów i 2 druhny), VIII (z 1 gniazda – 17 druhów), IX (z 5 gniazd – 91 druhen i 20 druhów), X (z 3 gniazd – 30 druhów i 2 druhny), XI (z 1 gniazda – 25 druhów i 10 druhen), XII (z 2 gniazd – 30 druhów i 2 druhny), XIV (z 1 gniazda – 1 druh)⁶⁷. W Zlocie nie wzięli udziału sokoli z okręgów: II, XIII i XV. W ćwiczeniach i pokazach sokolich (ćwiczenia z lancami) uczestniczyło w dniu 8 czerwca 1924 roku 278 osób, a w dniu następnym 254, w tym 24 członków TG „Sokół” w Skolem⁶⁸. Pokazem kierował Piwoński przy pomocy naczelników (Durski, Haczewski, Horbowy, Skarbowski, Wróblewski, Wolski, Zgodziński i Złotnicki).

Sokoli licznie uczestniczyli w Zlocie Dzielnicy Krakowskiej w Cieszynie w dniach od 30 czerwca do 1 lipca 1923 roku⁶⁹. W Zlocie wzięło udział 648 druhów, 346 druhen, 21 osób „dorostu sokolego”. W pokazach gimnastycznych w ćwiczeniach wolnych uczestniczyło 315 członków, a w pokazach gimnastycznych z lancami – 198 druhów. Według sprawozdania zlot okręgu tarnopolskiego odbył się w Zbarażu, okręgu samborskiego – w Borysławiu, okręgu jarosławskiego – w Mińsku⁷⁰.

Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” relacjonował zloty okręgowe, m.in. w dniach 7–8 września 1924 roku odbył się w Równem Zlot Okręgu Wołyńskiego (XI) Dzielnicy Mazowieckiej⁷¹. W Zlocie wzięli udział sokoli z gniazd wołyńskich, m.in. Kowla, Łucka, Równego, Zdołbunowa oraz z innych gniazd Dzielnicy Mazowieckiej: Osowca, Radomia (z orkiestrą), Skarżyska, Warszawy. Program Zlotu składał się z mszy świętej (odprawionej przez księdza prałata Sznarbachowskiego z Kowla), defilady sokolej, pokazów gimnastycznych oraz zawodów okręgowych. Pokazy gimnastyczne były przygotowane przez sokolice i sokołów. Gniazdo Łuck przeprowadziło pokazową lekcję gimnastyki (według systemu Nielsa Bucka)⁷².

PODSUMOWANIE

Czasopismo Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” było organem ZTG „Sokół” w Polsce. W latach 1924–1925 na łamach czasopisma ukazywały się artykuły, materiały i doniesienia dotyczące działalności gniazd TG „Sokół” w Polsce i za granicą. Znaczna ich część odnosiła się do Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 79.

⁶⁸ Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1925, nr 7–8, s. 148; *Udział Dzielnicy Małopolskiej w Zlocie w Wilnie, w dniach 8–9 czerwca 1924 r.*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 9–10, s. 80.

⁶⁹ *Sprawozdanie zarządu Dzielnicy Małopolskiej z czynności za rok 1923/24*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 12, s. 131.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *Zlot Sokolstwa Polskiego w Równem*, Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924, nr 9–10, s. 94–95.

⁷² *Ibidem*.

Obszar Kresów Wschodnich zawierał się w działalności dwóch dzielnic „Sokoła”: Małopolskiej i Mazowieckiej. Dość szczegółowo czasopismo relacjonowało działalność okręgów i gniazd Dzielnic Małopolskiej. W zakresie organizacyjnym Dzielnic Małopolskiej TG „Sokół” w latach 1924–1925 nie zwiększyła się liczba okręgów. Znajdujemy informacje o liczebności członków, infrastrukturze, kadrze szkoleniowej oraz o liczbie członków ćwiczących dzielnic, poszczególnych okręgów i gniazd.

Na obszarze Kresów Wschodnich działały tylko 3 okręgi Dzielnic Mazowieckiej: białostocki (częściowo), wileński i wołyński. Stosunkowo dużo informacji odnosi się do okręgu wołyńskiego TG „Sokół”. Lata 1924–1925 były okresem organizacji i powstawania (reaktywowania) gniazd na Kresach Północno-Wschodnich II Rzeczypospolitej. Część artykułów, sprawozdań i materiałów dotyczyła uwarunkowań działalności: stanu infrastruktury, organizacji i kształcenia kadry szkoleniowej; działalności na polu wychowania fizycznego, sportu, przysposobienia wojskowego; działalności wychowawczej i kulturalno-oświatowej. W pracy sokolej bardzo ważnym elementem była organizacja zlotów sokolich. W działalności Sokolstwa na omawianym obszarze najważniejszy był Zlot Kresowy w Wilnie przeprowadzony w czerwcu 1924 roku. Wywarł on wpływ na propagandę idei Sokolstwa, szczególnie na Wileńszczyźnie. Lata 1924–1925 były okresem wzmocnienia struktur organizacyjnych, pewnego wzrostu infrastruktury i kształcenia kadr, jak również intensywniejszej pracy w gniazdach TG „Sokół”.

Gniazda TG „Sokół” Dzielnic Małopolskiej prowadziły bardziej ożywioną działalność w porównaniu do gniazd wchodzących w skład Dzielnic Mazowieckiej (leżących w środkowej i północnej części Kresów Wschodnich). Dzielnic Małopolska „Sokoła” posiadała tak znaczące ośrodki sokole jak Lwów, Stanisławów czy Tarnopol oraz tradycje działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” z okresu do wybuchu I wojny światowej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

Kłóś C., *Sokół Polski 1926*, [b.m.w.], [b.d.w.].

Mały Rocznik Statystyczny 1939, Warszawa 1939.

VI Zlot Sokolstwa Polskiego. Jednodniówka Pamiątkowa, [b.m.w.], [b.d.w.].

Prasa

Przewodnik Gimnastyczny „Sokół” 1924–1925.

Opracowania

Blicharski C.E., *Miscellanea Tarnopolskie*, t. 2, Biskupice 1995.

Drozdek-Małolepsza T., *Powstanie Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce*, [w:] *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, red. E. Małolepszy, Z. Pawluczuk, Częstochowa 2001.

- Drozdek-Małołępsza T., *Przyczynek do dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” Dzielnicy Mazowieckiej (1906–1939)*, [w:] *Z dziejów Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Polsce w 135. rocznicę powstania*, red. W. Cynarski, K. Obodyński, M. Mirkiewicz, Rzeszów 2004.
- Drozdek-Małołępsza T., *Rozwój liczebny i skład socjalny członków*, [w:] *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, red. E. Małołępszy, Z. Pawluczuk, Częstochowa 2001.
- Drozdek-Małołępsza T., *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Częstochowie w latach 1906–1918*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Kultura Fizyczna” 1999, nr 2.
- Drozdek-Małołępsza T., Małołępszy E., *Polish Gymnastic Society “Sokół” in the Province of Tarnopol in the Years 1920–1939*, „Sport i Turystyka. Środkowoeuropejskie Czasopismo Naukowe” 2024, vol. 7, no. 4.
- Grabowski A., Malinowski Z., *Katalog odznak sportowych Kresy i Zaolzie*, Warszawa 2013.
- Gradowski L. (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989.
- Król P., *Lekkoatletyka w województwie lwowskim (1920–1939)*, Rzeszów 2015.
- Laskiewicz H., *Kultura fizyczna na Wileńszczyźnie w latach 1900–1939. Zarys monograficzny dziejów*, Szczecin 1998.
- Małołępszy E., *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996.
- Małołępszy E., Drozdek-Małołępsza T., *Activity of Gymnastic Associations “Sokół” at North-East Borderlands of the Second Republic of Poland: Historical Outline*, “Scientific Review of Physical Culture” 2013, vol. 3, no. 4.
- Małołępszy E., Drozdek-Małołępsza T., *Kultura fizyczna i turystyka w województwie poleskim w latach 1921–1939. Zarys problematyki*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2014, t. 41.
- Małołępszy E., Drozdek-Małołępsza T., *Kultura fizyczna i turystyka w województwie wołyńskim w latach 1921–1939*, Poznań 2020.
- Małołępszy E., Pawluczuk Z. (red.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa 2001.
- Mirkiewicz A., *Zarys dziejów Sokolstwa Słowiańskiego (1862–1939)*, Rzeszów 2014.
- Olejnik M.T., *Dzielnica krakowska Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w latach 1921–1939*, Kraków 2022 (praca doktorska, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie).
- Zaborniak S., *Kultura fizyczna ludności ukraińskiej na ziemiach polskich (1868–1939)*, Rzeszów 2007.

ABSTRACT

The “Sokół” Gymnastic Guide (Przewodnik Gimnastyczny “Sokół”) was the official organ of the Union of “Sokół” Gymnastic Societies in Poland. In 1924–1925, the journal published articles, materials, and reports regarding the activities of “Sokół” chapters (Pol. *gniazda*) both in Poland and abroad. A relatively large number of these concerned the Eastern Borderlands of the Second Polish Republic. That area fell within the scope of two “Sokół” districts: Małopolska (Lesser Poland) and Mazowiecka (Mazovia). Some of the articles, reports, and materials focused on the conditions influencing these activities: the state of infrastructure, organization, and the training of instructional staff; initiatives in physical education, sports, military preparation, and educational as well as cultural-educational work. A crucial element of “Sokół” operations was the organization of “Sokół” rallies. In the Eastern Borderlands, the most important such rally was the Borderlands Rally (Pol. *Zlot Kresowy*) held in Vilnius in June 1924, which significantly influenced the promotion of the “Sokół” ideals, especially in the Vilnius region. The years 1924–1925 represented a period of strengthening organizational structures, some expansion of infrastructure and instructor training, as well as more intensive efforts in the “Sokół” Gymnastic Society chapters.

Keywords: Second Polish Republic; Eastern Borderlands; “Sokół” Gymnastic Guide

